

В.М. Черняк, Г.Б. Сениця, І.О. П'ятківський

УНІКАЛЬНІ ПЕРЛИНИ ПРИРОДИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 91(477.84)
ББК 26.8 (4Укр)
Ч-49

Рецензенти:

доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри декоративного садівництва
та фітодизайну Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Попович С.Ю.

доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри прикладної екології
Білоцерківського національного аграрного університету

Лавров В.В.

Під редакцією доктора біологічних наук, професора *Черняка В.М.*

*Рекомендовано до друку Радою агрономічного факультету
Білоцерківського національного аграрного університету
(протокол №9 від 26 березня 2013 р.)*

Черняк В.М.

Ч-49 Унікальні перлини природи Тернопільщини / В.М. Черняк, Г.Б. Синиця, І.О. П'ятківський. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 512 с. + 16 с. : іл

ISBN 978-966-10-2324-5

Монографічне видання містить відомості про всі території та об'єкти природно-заповідного фонду Тернопільської області. Для написання монографії використані різноманітні наукові джерела, наведені дані досліджень про місце розташування, площу, мету і підставу для оголошення заповідних об'єктів, а також подана коротка характеристика природних комплексів та об'єктів, що охороняються у межах кожної заповідної території.

Книга розрахована на ботаніків, зоологів, географів, геологів, фахівців природоохоронної справи, наукових працівників, викладачів вузів та студентів, учителів, учнів шкіл, коледжів, широкого кола природокористувачів, активістів екологічного руху та всіх, хто цікавиться природою України.

This monographic publication includes the recent information on all the protected areas, sites and places within the territory of Ternopil Province, Ukraine. During its writing the author used a variety of scientific sources in order to collect the data on their location, size, purpose and reason for their creation, and as well as to give a brief description of all the protected nature complexes and objects available in each protected area.

The book is intended for botanists, zoologists, geographers, geologists, environmental protection specialists, researchers, university, college and school teachers and students, nature managers, environmental protection activists and for anyone who is interested in the nature of Ukraine.

**УДК 91(477.84)
ББК 26.8 (4Укр)**

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Минуло понад двадцять п'ять років з часу видання останнього реєстру природно-заповідного фонду Тернопільської області, який нині став бібліографічною рідкістю.

За цей час змінилися не тільки якісні та кількісні показники природно-заповідного фонду, але й, взагалі, стратегія державної екологічної політики на всіх рівнях.

З 1960 року площа природно-заповідного фонду області зросла з 60 га до 122,2 тис. га, а відсоток заповідності території області сягнув 8,84%. Вагомий внесок у заповідання неповторних куточків рідного краю вніс відомий дослідник і заслужений природоохоронець України М.П. Чайковський. Розвиток мережі природно-заповідного фонду триває і сьогодні.

Природно-заповідний фонд становить собою виховну, патріотичну, музейну, наукову, освітню, історико-культурну, природоохоронну, естетичну, етичну, лікувально-оздоровчу, релігійну цінності.

Пропонована Вам книга є оригінальною з двох причин.

По-перше, вона стосується опису розвитку мережі природно-заповідного фонду області.

По-друге, у пропонованій книзі узагальнено наукову інформацію щодо цінності видової різноманітності майже всіх груп організмів заповідних територій краю.

Порівнюючи природні еталони з територією, що підлягає господарському використанню, можна спостерігати та передбачати різні явища, важливі як для теоретичних наук, так і для господарської практики.

Ландшафти Тернопільщини дійсно є неповторними. Заказники, пам'ятки природи, заповідні парки, дендропарки з успіхом правлять за "зелені класи" для розташованих поблизу вищих навчальних закладів, шкіл. Тут проводяться заняття, уроки, польові практики, організуються фенологічні спостереження, збирається науковий матеріал для написання дипломних, магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій.

Недарма вони захоплюють не тільки українських туристів, але й багатьох відвідувачів нашої держави, які приїжджають до нас із-за кордону.

На території Тернопільщини залишилися сліди стародавніх поховань, городищ, валів, меморіальних дерев та геоморфологічних утворень, які мають неабияку історико-культурну, наукову вартість. Збереження цих елементів — важливий мотив для заповідання природних комплексів та об'єктів.

Священні природні об'єкти — джерела, велетенські дерева, скелі, які мають для місцевого населення релігійну цінність, добре збереглися в нашій області, їх опис знаходить належне місце у книзі.

Каньйони Дністра, Збруча, Серету належать до світових геологічних пам'яток як одні з найінформативніших відслонень силурійських і девонських відкладів. Всесвітньо відомими є також і гіпсові печери.

Разом з тим область належить до однієї з найбільш антропогенно освоєних територій. Ось тому збереження унікальних еталонів природи є нагальним завданням для наступних поколінь.

Видання має ще й унікально важливе значення як наукова основа збереження неповторних природних цінностей цих заповідних територій, які в поєднанні з історико-культурними об'єктами, роблять нашу область справжньою перлиною Подільської землі.

Ці заповідні скарби ми зобов'язані зберегти, щоб передати її прийдешнім поколінням у всій неповторній красі, різноманітності і довершеності. Лише наші нащадки через багато віків зможуть оцінити, наскільки ми були мудрими й розважливими, господарюючи на нашій землі, наскільки самовіддано служили справі збереження її природної краси та історичної слави.

Без сумніву, пропонована книга є прикладом такого служіння, а ініціати-ва її авторів заслуговує наслідування.

Авторський колектив

Пам'ятка природи перебуває у віданні державного підприємства “Тернопільське лісове господарство”.

Кобзарівська зозулинцева ділянка — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована на північно-західній околиці с. Кобзарівка Зборівського району, в межах заплави ріки Серет, що порізана меліоративними системами. Оголошена рішенням Тернопільської обласної ради від 18 листопада 2003 року № 206 “Про внесення змін та доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області”. Площа 2,5 га.

Пальчатокорінники у Кобзарівці

Під охороною — фрагмент заплави ріки Серет з лучно-болотною рослинністю, серед якої особливо цінними є пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo), пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soo) — види рослин, занесені до Червоної книги України [191].

Пам'ятка природи перебуває у віданні Кобзарівської сільської ради Зборівського району.

Верховина — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована в одному кілометрі на південний захід від с. Мшанець Зборівського району, в межах меліоративної системи, порослої очеретом. Оголошена рішенням Тернопільської обласної ради від 23 грудня 2005 року № 519 “Про внесення змін та доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області”. Площа 2,0 га.

Під охороною — фрагмент заболоченої балки з типовою для Західного Лісостепу водно-болотною рослинністю. Особливо цінними є коручка болотна (*Eriopactis palustris* L.), пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis*), пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata*) — види рослин, занесені до Червоної книги України [191].

Коручка болотна

Пам'ятка природи перебуває у віданні Мшанецької сільської ради Зборівського району.

Грабарки — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована на південно-східній околиці села Мшанець Зборівського району, в межах меліоративної системи. Оголошена рішенням Тернопільської обласної ради від 23 грудня 2005 року № 519 “Про внесення змін та доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області”. Площа 2,0 га.

Під охороною — фрагмент осушеної заплави, на понижених ділянках якої збереглися умови для зростання лучно-болотної рослинності. Особливо цінними є пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo), пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata*) — види рослин, занесені до Червоної книги України [191].

Пам'ятка природи перебуває у віданні Мшанецької сільської ради Зборівського району.

Грабарки

4.10. Козівський район

Природно-заповідний фонд Козівського району станом на 01.01.2011 має у своєму складі 15 одиниць територій та об'єктів площею 1461,52 га, з них: загальнодержавного значення — 1 од. площею — 52 га, місцевого значення — 14 од. площею — 1409,52 га. Фактична площа ПЗФ району (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ) — 1461,52 га. Відношення площі ПЗФ до площі Козівського району (показник заповідності) становить 2,11 %.

Семиківський заказник — гідрологічний заказник загальнодержавного значення. Розташований в межах Козівського (49,0 га) та Теребовлянського (115,0 га) районів, у широкій заболоченій заплаві ріки Студинка від с. Росохватець Козівського району до с. Сосніва Теребовлянського району. В межах Козівського району перебуває у віданні товариства з обмеженою відповідальністю “Незалежність” (38,4 га), Ішківської сільської ради (10,6 га).

Опис див. “Міжрайонні території” — Семиківський заказник.

Ішківський заказник — загальнозоологічний заказник місцевого значення. Розташований в адміністративних межах Ішківської сільської ради Козівського району, в тому числі у кв. 43–46 Козівського лісництва державного підприємства “Бережанське лісомисливське господарство” (лісове урочище “Ішків”). Оголошений рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 30 червня 1986 року № 198 “Про затвердження Переліку державних загаль-

Рідкісні види тварин, що перебувають на території Тернопільської області.

Комахи	
1	Бражник винний малий (<i>Deilephila poccelus</i>)
2	Ванесса чорно-руда (<i>Nymphalis xanthomelas</i>)
3	Ведмедиця Гера (<i>Callimorpha quadripunctaria</i>)
4	Цвіркун (<i>Locustella naevia</i>)
Риби	
5	Вугор (<i>Anguilla Anguilla</i>)
Птахи	
6	В'юрок канарєсчний (<i>Serinus serinus</i>)
7	Веретенник малий (<i>Limosa lapponica</i>)
8	Вівчарик зелений (<i>Phylloscopus trochiloides</i>)
9	Гагара білодзьоба (<i>Gavia adamsii</i>)
10	Гагара червоновола (<i>Gavia stellata</i>)
11	Гагара чорновола (<i>Gavia arctica</i>)
12	Гагара чорнодзьоба, поллярна (<i>Gavia immer</i>)
13	Галагаз звичайний (<i>Tadorna tadorna</i>)
14	Галстучник, пісочник великий (<i>Charadrius hiaticula</i>)
15	Грязовик плоскодзьобий (<i>Limicola falcinellus</i>)
16	Дрізд гірський (<i>Turdus torquatus</i>)
17	Казарка білошока (<i>Branta leucopsis</i>)
18	Казарка чорна (<i>Branta bernicla</i>)
19	Кібчик (<i>Falco vespertinus</i>)
20	Кобилочка річкова (<i>Locustella fluviatilis</i>)
21	Крем'яшник звичайний (<i>Arenaria interpres</i>)
22	Кречітка степова (<i>Chettusia gregeria</i>)
23	Крех великий (<i>Mergus merganser</i>)
24	Крех малий, луток (<i>Mergus albellus</i>)
25	Курочка - крихітка (<i>Porzana pusilla</i>)
26	Лебідь - кликун (<i>Cygnus cygnus</i>)
27	Мала біла чапля (<i>Egretta gazetta</i>)
28	Мородунка (<i>Xenus cinereus</i>)
29	Морянка, морянка кругополярна (<i>Clangula clangula</i>)
30	Норець червоноший (<i>Podiceps caspicus</i>)
31	Осоїд (<i>Pernis ptilorhynchus</i>)
32	Пищуха короткопала (<i>Certhia brachydactyla</i>)
33	Плавунець круголодзьобий (<i>Phalaropus lobatus</i>)
34	Плавунець плоскодзьобий (<i>Phalaropus fulicarius</i>)
35	Плиска гірська (<i>Motacilla cinerea</i>)

36	Побережник білий (<i>Calidris alba</i>)
37	Побережник ісландський (<i>Calidris canutus</i>)
38	Подорожник лапландський (<i>Calcarius lapponicus</i>)
39	Поморник малий (<i>Stercorarius parasiticus</i>)
40	Поморник середній (<i>Stercorarius pomarinus</i>)
41	Просянка (<i>Emberiza schoeniclus</i>)
42	Пунночка (<i>Plectrophenax nivalis</i>)
43	Саджа (<i>SVrrhaptēs paradoxus</i>)
44	Сивка золотиста (<i>Pluvialis apricaria</i>)
45	Синьошийка (<i>Luscinia sverica</i>)
46	Славка рябогруда (<i>SVlvia nisoria</i>)
47	Сова сіра (<i>Strix aluco</i>)
48	Сова яструбина (<i>Surnia ulula</i>)
49	Соловейко західний (<i>Luscinia megarhVnchos</i>)
50	Сорокопуд чорнолобий (<i>Lanius minor</i>)
51	Тулес тундровий (<i>Squatarola squatarola</i>)
52	Турпан звичайний, синьга (<i>Melanitta nigra</i>)
53	Турпан, турпан темний (<i>Melanitta fusca</i>)
54	Уліт великий (<i>Tringa nebularia</i>)
55	Уліт темний, щоголь (<i>Tringa erVthropus</i>)
56	Хрустан (<i>Eudromias morinellus</i>)
57	Чеглок (<i>Falco subbuteo</i>)
58	Чернь морська, нирок морський (<i>AVthVa marila</i>)
59	Чечевиця (<i>Carpodacus erVthrnus</i>)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. Фізико-географічні особливості регіону та положення в системі природно-географічного районування	5
1.1. Фізико-географічні умови	5
1.2. Геоморфологічні райони	6
1.3. Клімат	8
1.4. Річкова мережа	9
1.5. Ґрунтовий покрив	11
1.6. Рослинний і тваринний світ	12
РОЗДІЛ 2. Короткий огляд історії вивчення та розвитку заповідної справи на Тернопіллі	14
РОЗДІЛ 3. Короткі дані про життя та діяльність заслужених природоохоронців Тернопільщини	26
РОЗДІЛ 4. Природно-заповідний фонд тернопільської області	33
4.1. Категорії територій та об'єктів природо-заповідного фонду	33
4.2. Міжрайонні території	42
4.3. Бережанський район	62
4.4. Борщівський район	86
4.5. Бучацький район	133
4.5. Гусятинський район	149
4.7. Заліщицький район	166
4.8. Збаразький район	200
4.9. Зборівський район	217
4.10. Козівський район	226
4.11. Кременецький район	234
4.12. Лановецький район	255
4.13. Монастириський район	263
4.14. Підволочиський район	276
4.15. Підгаєцький район	292
4.16. Теремовлянський район	299
4.17. Тернопільський район	320
4.18. Чортківський район	335
4.19. Шумський район	354
4.20. м. Тернопіль	376
РОЗДІЛ 5. Перспективи використання, збереження, охорона природно-заповідних об'єктів Тернопільщини	385
Висновки	394
Післямова	396
Література	398
Додаток 1	412
Додаток 2	415
Додаток 3	485

Додаток 4.....	486
Додаток 5.....	496
Додаток 6.....	500
Додаток 7.....	504
Додаток 8.....	507

Наукове видання

ЧЕРНЯК Володимир Максимович
СИНИЦЯ Галина Богданівна
П'ЯТКІВСЬКИЙ Ігор Омелянович

УНІКАЛЬНІ ПЕРЛИНИ ПРИРОДИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Антоніна Павліченко*
Художник *Володимир Басалига*
Комп'ютерна верстка *Івана Бліща*

Підписано до друку 15.09.2013. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умовн. друк. арк. 41,60 + 2,6 вкл. Умовн.-фарб. відб. 41,60 + 10,40 вкл.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №424 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С.Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2324-5

9 789661 023245